

He Pire e Huaina Ana

HE TURE hei whakatopu hei whakatika i te Ture whakarite tikanga mo te whakaaranga me te whakapainga o nga Taiapa wehewehe rohe whenua me nga Taiapa arai Rapeti.

Ka Meingatia Hei Ture e te Runanga Nui o Niue i roto i te Paremete, i runga hoki i tona mana, are:—

- Te Ingoa Poto o tenei Ture ko "Te Ture Taiapa, 1895," a mo te tahi o nga ra o Hanuere tau tahi mano waru rau iwa tekau ma ono ka timata ai te mana o tenei Ture.
  - I roto i tenei Ture, me ka kore e rereke te hangai i nga putake o roto nei,—
    - "Te Tuku" me te "Tukunga" tona tikanga he tuku i te whenua mo tona wa, i runga i te riihi, i te raihana ranei, hui atu hoki ki te tuku rawa atu, i runga i te tikanga hoko pewhea ranei:
    - "Whenua a te Karauna" tona tikanga ko nga whenua katoa kua oti te whakatau ki te Karauna:
    - "Tangata e noho ana i runga i nga whenua a te Karauna" tona tikanga ko te tangata e noho ana i runga i te whenua a te Karauna, rahui ranei mo te katoa, whenua Maori ranei, ara i runga i nga tikanga o te wahanga rua (2) o te tekiona toru, hui atu ki nga Kai-tiaki o nga Rau (*Wardens of Hundreds*), me nga kai-tiaki me nga kaiwhakahaere, me era atu tangata kei a ratou te tikanga mo nga wahi watea mo te katoa me nga rahui keri koura; engari kaore e pa atu aua kupu ki nga tangata e pupuru ana i nga whenua o to Karauna i runga i te tikanga taihoa e utu, i runga ranei i te riihi mahi paamu, raihana ranei me te mana ki te hoko, riihi tuturu, riihi pumau tonu ranei, raana hipi mea iti, riihi noho ranei i te whenua takiwa keri koura:
    - "Taiapa" tona tikanga ko nga taiapa katoa o ia ahua e whaka-huatia ana i te Kupu Apiti A hei wehe i te whenua a tetahi tangata, a tetahi tangata; e uru mai ana hoki ki taua kupu "taiapa" nga keeti katoa e whaitikanga ana kia hanga, me nga keeti tarewa e tutaki ana i nga wherua awa, me nga rerenga wai puke, me nga korere wai mea tanu ki te whenua:
    - "Kaiwhakawa" tona tikanga ko te Kaiwhakawa Tuturu:
    - "Maori" tona tikanga ko nga Maori o Niu Tironi, hui atu ki nga hawhe-kaihe me o ratou uri:
    - "Te Tangato noho," tona tikanga, ko nga tangata katoa e noho ana i runga i te whenua, e tika ana ranei kia noho i runga i tetani whenua kua riro mai ki a ia i te Karauna, whenua Maori, tetahi atu tu whenua ranei, e pangia ana etenei Ture, i runga i nga tikanga kua whakaritea ake nei ite tekiona toru, me te tangata kua hoko, kua whiwhi ranei i tetahi whenua, paanga ranei; me nga hunga whakahaere takiwa, kai-tiaki ranei, tetahi atu tangata ranei kua tau ki a ia nga take, nga tikanga whakahaere ranei, mo tetahi rahui mo te katoa:
    - "Tangata nona" tona tikanga, ko te tangata nona ake te whenua, ka tau tuturu ranei ki a ia mo te wa e ora ai, kei a ia ranei e pupuri ana te whenua mo nga tau kaore e iti iho ana i te tahi tekau tau, hui atu ki te kai-tiaki mo te tangata nona mehemea ra e mana kore ana taua tangata ki ta te Ture, engari hoki kaua te tangata e tuku ana i te moni hei mokete i te whenua e uru mai ki raro i nga tikanga o enei kupu "Tangata nona" mehemea ra, kaore e noho ana i runga i taua whenua:
    - "Rahui mo te Katoa" tona tikanga ko nga rahui katoa a te Karauna me era atu tu whenua kua rahuitia hei painga mo te katoa:
    - "Taiapa arai rapeti" tona tikanga ko ia taiapa he mea hanga kia rite ki tetahi o nga tu ahua taiapa kua whaka-huatia ake nei i te wahi tuarua o te Kupu Apiti A i hanga i whakahoutia ranei hei arai rapeti:
    - "Huarahi," "Tiriti" ranei, tona tikanga ko nga huarahi katoa, ara iti, whakawhitinga, wahi ranei e watea ana ki te katea, ahakoa hei haerenga kaata, hoiho, waewae ranei:
    - "Te whakapai," tona tikanga he topetope, he tiaki, he whakahaere ranei kei kino te taiapa tupu, he whakawatea, whakahohonu, he whakatika ranei i te awa, awa-keri-I tetahi awaawa rerenga wai ranei e waiho ana hei taiapa.
    - Me pa atu tenei Ture, ki—
      - Nga whenua katoa a nga Maori kua puta te Karauna karaati, tetahi atu take ranei kua whakataua e te Kooti Whenua Maori, pewhea ranei, ka pa atu hoki ki nga whenua e puritia ana e te Kai-tiaki mo te Katoa i raro i nga tikanga o "Te Ture Whakatau Rahui o te Tai Hauauru, 1892," e tiakina ana ranei e ia i raro i etahi atu tikanga; a me pa atu hoki, ki:
      - Nga whenua e puritia ana e nga Maori i raro i a ratou ritenga me a ratou tikanga, i rahuitia ranei mo ratou kaore ano kia whakataua nga take, engari e riihitia ana hei painga mo te hunga whakitake:
      - Mo runga mo nga tikanga o tenei Ture, ka meingatia ko te Kai-tiaki mo te Katoa te tangata nana nga whenua katoa e whakataua peratia ana ki a ia: Engari kaua e waiho mana ake e utu nga whakataunga i raro i nga tikanga o tenei Ture.
      - Kaua tenei Ture e pa atu ki nga whenua a te Karauna kaore ano kia hokona, ki nga rahui ranei mo te katoa

kaore ano kia whakataua ki nga hunga whakahaere takiwa, kai-tiaki, ki etahi atu tangata ranei; a kaore hoki e tika i raro i tenei Ture kia utua e te Karauna, e te Kawana, e tetahi Poari whakahaere whenua, apoha ranei e whakahaere ana i nga whenua a te Karauna, rahui ranei mo te katoa, tetahi taha o te utu mo te hanganga me te whakapainga ranei i tetahi taiapa.

- Mehemea ka hanga he taiapa i raro i nga tikanga o tenei Ture hei rohe i waenganui i nga whenua e puritia ana e tetahi tangata e noho ana i runga i te whenua a te Karauna me te whenua e piri ana ki tera ka waiho ki taua tangata e noho ana i runga i te whenua a te Karauna mana te whakaaro ki te utu ki nga tangata nana te taiapa i hanga, ki te tangata ranei e tika ana, te hawhe o nga moni mo te hanganga, kia utua ranei e ia ko te moni hua itareti kia rite ki te kotahi tekau pauna mo ia tau mo ia rau pauna i pau, ko aua moni hua itareti me utu i ia tau i ia tau e noho ana ia i runga i te whenua.
Engari e tika ana kia utua e taua tangata e noho ana i runga i te whenua a te Karauna te hawhe o nga moni e pau ana mo te whakapainga i te taiapa pera i te wa e noho ana ia i taua whenua.
- Ka ahei te Poari Whenua, i raro i "Te Ture Whenua 1892" ki te ki he whakapainga tuturu mo te whenua i raro i nga tikanga o taua Ture te taiapa arai rapeti.

Hanga Taiapa.

- Ko ia taiapa rohe o tetahi o nga tu taiapa e whakahuatia ake nei i te Kupu Apiti A o tenei Ture, ka meingatia he taiapa totika i raro i nga tikanga o tenei Ture.
- Ka ahei nga Paro Kaunihera, Poari Taone ranei ki te whaka-hau kia kaua e mahia he taiapa mehemea he waea putarataro etahi o nga waea he pera ranei nga waea katoa o te taiapa o roto o nga rohe o te takiwa taone paro ranei, i roto ranei i ona rohe e whakaritea ana kia kaua he taiapa pera ki reira.
- Ko nga taiapa e tu ana inaianei, i whakaturia i runga i nga tikanga o nga Ture kua whakakorea atu nei e tenei Ture, kaore he tikanga kia hanga ano aua taiapa kia whai mana ai i raro i nga tikanga o tenei Ture, engari kia hanga houtia ra ano ka whakarite ai ki nga tu ahau taiapa e whakaritea ana e tehei Ture.
- Ko nga tangata na ratou nga whenua, nga tangata ranei e noho ana i runga i nga whenua e piri ana te takoto, kaore ano kia mahia tikatia te taiapa rohe ka tika kia utua e ratou te hawhe o nga moni e pau i te hanganga i te taiapa o te rohe, ahakoa kaore e puta rawa te taiapa ki te pito whakamutunga o te rohe.
Engari e kore e whaitikanga kia utu atu tetahi tangata noho whenua i te utu mo te hanganga i tetahi taiapa mehemea kaore e tutuki haere tonu ana te taiapa i tetahi pito ki tetahi pito, ina taea ra te pera.
- Ko te tangata e hiahia ana ki te tono ia ki tona hoa tutata kia utu ia i tetahi wahi o te moni hei hanga i te taiapa o te rohe, i raro i nga tikanga o tenei Ture me tuku ia i tetahi panui pera.
Ko taua panui me tuhi kia rite ki te ahua nama tahi i te Kupu Apiti B o tenei Ture, me whakaatu i te rohe e hiahia ana Kia taiapatia, me te tu ahua taiapa e whakaarohia ana kia mahia, me te roa o te taiapa, me te moni o maharatia ana tera e pau mo ia tiini o te taiapa.
Mehemea ka hanga noatia e te tangata he taiapa rohe kaore ia i tuku panui pera, e kore e mana tana tono atu ki te tangata noho i te whenua e piri ana ki tana kia utua atu tetahi wahi o te moni mo taua taiapa, engari ka tika kia utu taua tangata noho tata. i te hawhe o te utu mo te whakapainga i te taiapa.
- Mehemea e whakahe ana te tangata e tae atu ana ki a ia tetahi panui pera ki etahi o nga tikanga o roto o taua panui ka ahei ia i roto i nga ra e rua tekau ma tahi i muri o te taenga atu o taua panui, ki te tuku atu i tana panui utu atu, me tana whakaatu atu i nga take e whakahengia ana e ia, me tana whakaatu atu i ana tikanga i pai ai mo taua mahinga taiapa.
Ko taua panui utu pera atu, me tuhituhi i runga i te ahua o te tauira nama rua o te Kupu Apiti B o tenei Ture.
Mehemea ka kore e tukuna atu te panui utu pera atu i rote i aua ra e rua tekau ma tahi, ka meingatia kua whakaae atu ia ki nga tikanga o roto o te panui i tukuna atu ra ki a ia.
- Mehemea kua tuku panui nga tangata noho tata tetahi ki tetahi kia hanga he taiapa rohe, a i roto i aua panui tono e ahua ke ana nga taiapa e whakahaua ana kia mahia, hei reira (mehemea ka kore e rite i a raua ake i roto i nga ra rua tekau ma tahi i muri tata iho o te taenga atu o te mea o muri o aua panui) ma tetahi Kai-whakawa e whakataua aua take i runga i nga tikanga e whai ake nei.
- Mehemea ka pataia ki te Kai-whakawa te tikanga mo te hanganga o tetahi taiapa arai rapeti, mo te mahinga ranei i tetahi atu tu taiapa kua ara Kia rite ki tona ahua totika o te taiapa arai rapeti, a ka whakataua e te Kai-whakawa e kore e puta atu he painga ki te tangata i tukuna atu ra ki a ia he tono taiapa i runga i te mahinga [unclear: i] te whakarereketanga ranei i te ahua o te taiapa, a kaore e tika ana kia utu ia i te hawhe o te mahinga, kei reira,—
Ka ahei te tangata nana i tuku te tono, ki te hanga ki te whakarereke ranei i te ahua o te taiapa, ka ahei hoki i tona wa e pai ai ia ki te tango atu i te kupenga waea i whaka-maua atn ra e ia, ano nana ake taua kupenga waea;

Ka tika ano kia utua e te tangata e tae atu ana te panui ki a ia i te hawhe o te moni e pau ana i te mahinga i te taiapa e hara nei i te taiapa arai rapeti (mehemea [*unclear: ra*] kaore he taiapa), hui atu ki nga moni e whakataua ana e te Kai-whakawa ina mahara ia e tika ana kia utaa atu mo he moni, mehemea e whakaaro ana ia tera e puta he painga ki taua tangata i te mahinga o tetahi taiapa arai rapeti;

Ka tika hoki kia utua e te tangata e tae atu ana te panui ki a ia i te hawhe o te moni e pau i te whakapainga i te taiapa arai repeti.

- Mehemea ka turi ka mangere ranei tetahi o aua tangata [*unclear: a*] kaore e timata ana i roto nga ra e rua tekau ma tahi ki te whakarita i ta [*unclear: na*] i whakaae ai kia hanga e ia, a ki te timataria kautia a kaore e whakaotia ana te mahi i whakaritea ra hei mahi mana, ka ahei tetahi o raua i taua wa ano, i roto ranei i nga marama e toru ki te hanga i te taiapa o taua tu ahua ano i whakaritea ra e raua, a i taua wa ano, i. tona wa ranei a muri atu ka taea e ia te tono atu kia utua atu te moni e tika ana mo te mahinga o te taiapa e te tangata kaore ra ia i mahi i tana
- I te wa e tae atu ai tetahi tangata hou hei tangata noho i runga i te whenua, a kua ara te taiapa rohe atu i te whenua e piri ana ki tana, he mea hanga na te tangata o runga o taua whenua, ka tika ano ma te tangata tae hou atu e utu nga raruraru e tika ana kia utua e te tangata noho tuatahi i runga i taua whenua i te wa i whaka-rerea ai e ia.
- Ki te whakaturia he taiapa ki tetahi whenua, a i taua wa i whakaturia ai taua taiapa, kaore i te pangia nga whenua e piri ana ki taua whenua e nga tikanga o tenei Ture o nga Ture ranei kua whakakorea atu nei e tenei, engari no muri i uru mai ai ki raro ki nga tikanga o tenei Ture, kei reira me utu e te tangata kei a ia taua whenua ra, i roto i te marama kotahi i muri o te taenga atu o te pukapuka tono pera atu, ki te tangata nana i mahi taua taiapa, te hawhe o nga utu totika mo taua taiapa i taua wa, ka tika hoki kia utua e ia te hawhe o te utu mo te whakapainga o te taiapa, puta noa te wa e noho ai ia i taua whenua.
- Mehemea ka tautohetia, ma te Kai-whakawa, e whakatau te moni hei utu ma raua, i runga ano i nga tikanga kua whakaritea i raro iho nei.

Engari mehemea e purutia ana e te tangata noho i runga i te whenua i runga i te tikanga o tetahi riihi kaore nei e roa atu ana i te rima tau nga tau o tona riihi, heoi ano te utu mana ko nga utu e whakaritea ana i roto i te tekiona rima.

Engari hoki ki te mutu taua riihi, ki te mutu rere ranei i waenganui, ka tika kia tau ki te tangata noho nga tikanga o te wahanga (1) o tenei tekiona.

- Ki te hiahia kia whakaarahia he taiapa ki te whenua e kapi ana i te ngaherehere, ka ahei te tangata e hanga ana i te taiapa ki te tua ki te tahu i te ngaherehere engari kaua e hipa atu i te toru tekau ma toru putu te whanui ki tetahi taha ki tetahi taha o te rohe; a ko te moni i pau i te tuanga me apiti atu ki nga moni i pau i te mahinga i te taiapa, a me whakarite te moni hei utu ma tetahi tangata ma tetahi tangata.
Engari e kore nga tikanga o tenei tekiona e whakamana i te tangata ki te tua i nga rakau mea whakatipu, rakau mea ata waiho marire ranei hei whakaruru mehemea ra kaore e neke atu ana i te rima tiini te whanui.
- Mehemea he awa, he awa keri, he wherua rerenga wai, he kowhatu ranei kei te rohe o nga whenua e takoto piri ana nga rohe ka tika kia whakaae nga tangata e noho ana i aua whenua, ki te raina hei haerenga mo te taiapa, i tetahi taha i tetahi taha ranei o te rohe, a ki te kore e taea e raua te whakarite, ma te Kai-whakawa e whakatau te wahi hei haerenga mo te taiapa, i runga i nga huarahi e whakaritea ake nei.
Ka ahei te Kai-whakawa ki te whakarite i tetahi tangata i etahi tangata ranei hei titiro i te raina mo te taiapa, a mana e whakatau mehemea e whaitikanga ana kia mahia he taiapa; a mehemea e whaitikanga ana, mana. e whakatau te wahi hei haerenga mo te taiapa, a mana hoki e whakatau mehemea e tika ana kia utua he moni a tau ki

Whakapainga Taiapa.

- Mehemea ka ahua kino ka pakaru ranei tetahi taiapa, e tika ana ma nga tangata noho i tetahi taha i tetahi taha e utu te whakapainga kia rite tonu nga moni hei utu ma raua.
- Ki te hiahia te tangata e noho ana i tetahi taha o tetahi taiapa ki te whakapai i nga pakaru o taua taiapa, ka whai mana ia ki te tuku panui atu ki te tangata noho i tera taha o taua taiapa he tono i a ia hei hoa mona ki te whakapai i taua taiapa, a mehemea ka turi ia ka kore ranei e whakaae atu ki taua tono i roto i te wiki kotahi, ka ahei te kai-tono ki te mahi i taua taiapa pakaru, ki te tono atu hoki i te hawhe o te utu e tika ana kia utua mo taua mahinga.
- Ki te pakaru tetahi taiapa i tetahi mea i puta ohorere mai i tetahi atu mea ranei, a e tika ana kia whakapainga i reira tonu, ka tika noatu ma tetahi o nga tangata e noho ana i tetahi taha o taua taiapa e mahi tonu atu taua taiapa, kaore he take kia tukua he panui kia hanga, a i runga i nga tikanga o te tekiona e whai ake nei i tenei, ka ahei ia i reira ki te tono i te hawhe o te utu mo taua mahinga kia hoatu ki a ia e te

tangata noho i tera taha o te taiapa.

- Mehemea i runga i te mangere i te he ranei o tetahi tangata noho ka pakaru tetahi taiapa i te kararehe, ka wera ranei i te ahi, ka hingaia ranei e te rakau ka pakaru ranei i tetahi atu mea, ka tika kia riro ma taua tangata anake e utu te whakapainga i te taiapa i pakarui ra i pau ra ranei i te ahi.
- Kaua nga tikanga o roto nei e takahi e tango atu e whakararuraru ranei i te mana o tetahi tangata ki te tono utu mo te kinonga mo te paunga ranei o te taiapa i te ahi i tahuna i runga i te kuare i te pokonoa ranei.

Tikanga Whakahaere.

- Me whaimaua te Kai-whakawa ki te whakawa ki te whakatau i nga putake me nga tautohe katoa e puta ana i raro i tenei Ture, ara mo runga mo,—
Te whakaara me te whakapai i nga taiapa;
Te ahua o te taiapa ka whakaarahia (te ruinga me te tounga o te taiapa tupu, i te wa e hanga ai te taiapa, a tona wa a muri atu ranei, a me ata whakaaro ano te ahua whakaruru o te taiapa i te mea e whakataua ana te tu ahua taiapa);
Nga taugata mana e whakaara e whakapai tetahi taiapa;
Te mahinga i tetahi taiapa ehara nei i te taiapa arai rapeti hei taiapa arai rapeti;
Te raina e haere ai te taiapa me te nui o nga moni hei utu (mehemea ka pera) mo te whenua i riro.
Te ra, me te wa, me te tikanga e whakaarahia ai e whakapaina ai ranei tetahi taiapa;
Tenukuhangā o nga taiapa kihai nei i whakaarahia ki runga ki te rohe tika;
Te haerenga ki runga ki nga whenua e piri ana ki te taha ki te whakaara ki te whakapai ranei i tetahi taiapa;
Te utu e tika ana mo te whakaarahanga mo te whakarereke tanga me te whakapainga i tetahi taiapa, me nga tangata mana e utu aua moni me te rahi hoki o nga moni hei utu ma ia tangata, a mehemea he taiapa arai rapeti me ata titiro ano te painga i puta i taua mea;
Te utu o nga whakahaerenga whakawa, me nga tangata mana e utu me nga tangata mana e tango nga moni.
- Ko nga whakawa katoa e whakahaerea ana ki te aroaro o te Kai-whakawa mo nga mea kua whakahuatia nei i roto i te tekiona i mua tonu ake nei me whakahaere i runga i te hamene i runga i te tauira kua whakatakatoria, a ko aua whakawa me whakahaere, a ko nga ota i puta i runga i aua mea me aki rawa, a me mahi mehemea nei he keehi i whakahaerea i raro i "Te Ture mo nga Kaiwhakawa, 1882."
I runga i aua whakahaerenga whakawa katoa me whaimana nga tikanga o "Te Ture mo nga Kooti o nga Kai-whakawa Tuturu, 1893," e rite ana mo te honohononga mo te mukunga me te riiwhitanga o nga tangata whai-keehi.
- Ka whaimana te Kai-whakawa ki te whakawa ki te whakatau i nga putake katoa e puta ana i raro i tenei Ture, ahakoa pewhea te iti te rahi ranei o te moni e tonoa ana, a ahakoa e uru ana ki taua putake nga take ki te whenua.
- I runga i tetahi ota i mahia e tetahi Kai-whakawa i raro i raro i te mana i tukua ki a ia e tenei Ture, ko nga moni katoa e taea ana te hamene i raro i tenei Ture, ka taea te hamene me te whakatau e tetahi atu Kooti whaimana.
- (1.) Ko nga panui e tukuna ana ki te tangata i raro i tenei Ture:—
Me hoatu a tinana ranei ki a ia, me hari ranei ka waiho i tona kainga e mohiotia ana i Niu Tireni, me tuku atu ranei ki reira e te poutapeta i roto i tetahi pukapuka i rehitatia.
Ki te kore e mohiotia taua tangata, ki te kore ranei e kitea ina uiuia, i te mea ranei kua haere atu i te koroni, heoi me pera ano te tikanga o te tuku i te panui ki tona kaiwhakahaere ki tona roia ranei, me te mea kua whakaaturia ake nei.
Mehemea kaore ona kai-whakahaere, roia ranei, e mohiotia ana i te koroni, ki te kore ranei e kitea ina kimihia tona kai-whakahaere tona roia ranei, heoi me perehi he kape o taua panui ki roto ki tetahi niupepa e puta ana i te takiwa i takoto ai taua whenua e whakahuatia ana i roto i te panui, a me whakairi hoki he kape o taua panui ki tetahi wahi marama i runga i taua whenua ki tetahi rori ranei e tutata aua.
- Ko nga moni katoa e tika ana kia utua i raro i tenei Ture hei whakaea i te hawhe o te utu o te whakaarahanga me te whakapainga ranei i tetahi taiapa.
Me moni e tika ana, a mehemea e whai take ana me tuku ma te Kai-whakawa e whakatau; a Kaua e nuku atu i te tino hawhe o te utu, hui atu ki te itareti me nga moni e tika ana hei whakaea i te whakahaerenga me te mahinga e te tangata noho, ina tupono koia tonu tetahi nana i mahi.
Ko te moni nui rawa e tika ana kia utua i raro i tenei Ture mo te hawhe o te moni i pau i te whakaarahanga i te taiapa,—
Mo te taiapa pera te ahua me te mea i nama *toru* o te Kupu Apiti A, i whakaarahia ki roto ki tetahi Paro,

kaua e nuku atu i te toru tekau ma rima hereni mo te tiini;

Mo te taiapa e hara nei i te taiapa arai rapeti, kaua e nuku atu i te rua tekau hereni mo te tiiui, haunga ia te hawhe o nga moni e tika ana kia utu mo te topenga me te tahunga i nga wahi ururua o te raina o taua taiapa;

Mo te taiapa arai rapeti, mo te mahinga ranei i te taiapa e hara nei i te taiapa arai rapeti hei taiapa arai rapeti, ko te moni i whakaaetia, ko ta te Kai-whakawa ranei i whakatau ai he moni tika, me te ata titiro ano ki nga tikauga o tekiona *tekau ma wha o* tenei Ture.

- Ko te tangata noho e whakaara ana e whakapai ana ranei i te taiapa i runga i nga tikanga o tenei Ture, mehemea he kino he uua ranei te huarahi atu ma runga i tona ake whenua e taea atu ai te mahi o taua taiapa, a kei te whenua e piri ana ki tana te huarahi ngawari, ka whai mana ia me ana kai mahi me aua hoiho, kau, kaata ranei, ki te haere i nga wa tika ma runga i te whenua e piri ana ki tana ki reira mahi ai i nga mea e tika ana hei whakaara hei whakapai ranei i taua taiapa:—

Engari me matua riro mai i a ia, i runga i te hamene, te ota a te Kai-whakawa (a kua whakamaua te Kai-whakawa i konei ki te tuku ota pera) hei whakamana i taua haerenga ona ma reira.

Mehemea ka araia e te tangata nona te whenua e te tangata noho ranei i reira, e ona kai-whakahaere, e ana pononga ranei, taua haerenga ma reira ki te whakaara ki te whakapai ranei i taua taiapa, hei reira, ahakoa etahi atu whiu e tika ana mo te tangata arai, e tika ana ma taua tangata arai e utu nga moni katoa i oti ai te whakaara me te whakapai ranei o taua taiapa.

- I runga i aua ota katoa, me whaimana enei tikanga:—

Ko te mana e hoatu ana i runga i taua ota me pai te whaka-haere kei kino nga mea o te whenua e haerea ana a runga.

Kaua he mea i roto i taua ota i tenei Ture ranei, e whaka-mana i te tangata kia haere ki runga i tetahi wahi mahi pera ai, mehemea he wahi tera e tupungia ana e te kai, he kaari, he kaari rakau hua, he maara, he tupuranga rakau, engari me matua whakaae e te tangata nona katahi ka.tika; a ki te kore taua whakaetanga kaua hoki te tangata e whai mana ki te tua ki te tope ki te whakakino ranei i nga rakau.

Mehemea ki te pa he mate ki te tangata nona, ki te tangata noho ranei, i runga i tetahi mea i mahia ngakaukinotia e tetahi tangata, a takahia ana nga tikanga o tenei tekiona o te tekiona ranei i mua tonu ake i tenei, ka tika kia utua nga mea katoa i whakakino ngia.

- E kore e tau nga tikanga o tenei Ture ki runga ki nga kawenata, whakaritenga, whakaetanga ranei kua rite i waenganui o te tangata nona te whenua me te kai-tango i te i te reti o te whenua, i waenganui ranei o nga tangata e noho ana i nga whenua e piri ana nga rohe mo runga i te utu o te whakaarahanga me te whakapainga o nga taiapa.

- Ka ahei te Kawana i roto i tona Kaunihera ki te hanga ritenga whakahaere mo nga mea katoa kihai i whakaritea he tikanga e tenei, mo nga whakawa e whakahaerea ana i te aroaro o te Kaiwhakawa i raro i tenei Ture.

- Ko nga Ture katoa e whakahuatia ana i roto i te Kupu Apiti C o tenei Ture kua whakakorea atu e tenei: Engari—

Ko nga whakahaerenga whakawa e takoto tarewa ana i raro i nga Ture kua whakakorea atu i te wa e timata ai te maua o tenei Ture, ka taea te whakahaere me te whakaoti i raro i aua Ture.

Ko nga panui i tukuna tikatia i runga i te ture, mo nga mahi me nga mea i mahia tikatia i runga i te ture i raro i te mana o nga Ture kua whakakorea, ka kiia i tukuna i mahia i raro i tenei Ture, a ka mau tonu i raro i tenei Ture.

Nga Kupu Apiti.

Kupu Apiti A.(1.) NGA TU AHUA O NGA TAIAPA TOTIKA.

- He taiapa pou me nga reera, kaore i hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei, me rakau kaha, me u ki te whenua, kaua e iti iho i te wha reera, kaua e nuku atu i te 5 inihi te whanui o te wahi puare i waenganui o nga reera o raro, i waenganui hoki i te reera o raro me te mata o te whenua, kaua e nuku atu i te 9 putu te tatahi o nga
- He taiapa wawa me te waea, kaua e hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei, me rakau kaha, u ki te whenua, kia kotahi kia maha atu ranei nga waea: ko nga waea kaua e ririki iho i te nama 8 me waea tiira me rino ranei; ko nga wawa me pou ki te whenua me titi ki te tepara me whiri ranei ki nga waea kia u ai kia tika ai te tu ki runga, a kaua e nuku atu i te 3 inihi te whanui o te puare i waenganui o ia wawa o ia wawa.
- He taiapa peringi, kaore i hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei, he pou me nga reera e rua, he rakau

- whakatutu mea kani mea wawahi ranei, e whakatuturia ana, e neeratia ana ki nga reera e rua kia u, kaua e nuku atu i te 4 inihi te whanui o te puare i waenganui o ia rakau o ia rakau whakatutu.
- Ha tino taiapa waea, kaua e iti iho i nga waea e whitu he mea kukume kia maro, kia ono ranei nga waea me te reera mo runga ake, he waea putarataro ranei, me rakau patene me whakawiri ranei nga waea i waenganui i nga pou, ko nga pou me rakau kaha me rino ranei, kia u ki te whenua, ko nga pou kaua e hoki iho i te toru nga pou ki te tiini kotahi; ko te waea o runga kaua e hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei ake i te mata o te whenua; ko nga waea me kaua e ririki iho i te nama 8 me waea tiira me rino ranei. Kaua e nuku atu i te 5 inihi te whanui o te wahi puare i waenganui o nga waea e toru o raro, o te waea o raro rawa rauei me te mata o te whenua.
- He tiuo taiapa waea, kaua e iti iho i nga waea e whitu he mea kukume kia maro, kia ono ranei nga waea me te reera mo runga ake, he waea putarataro ranei, me nga rakau patene kaore e neke atu ana i te 6 putu te matara, ko nga waea me titi ki te tepara me whakaputa ranei ma roto i nga patene, ko nga patene me rakau kaha me rino ranei, me pai me u te hanga; ko nga pou me kaua e hoki iho i te toru pou ki te tiini kotahi; ko te waea o runga me kaua e hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei ake i te mata o te whenua, a ko nga waea me kaua e ririki iho i te nama 8 me waea tiira me rino ranei. Kaua e nuku atu i te 5 inihi te whanui o te wahi puare i waenganui o nga waea e toru o raro, o ta waea o raro rawa ranei me te mata o te whenua.
- He taiapa kowhatu, mea hanga pai me taiapa kaha, kaua e hoki iho i te 4 putu te teitei, kaua e hoki iho i te 2 putu 6 inihi te matotoru o raro.
- He taiapa tupu puputu.
- He taiapa ranei he mea huihui no etahi o aua tu ahua taiapa kua whakahuatia ake nei, kaua e hoki iho i te 3 putu 9 inihi te teitei.
- Ko etahi atu tu taiapa (me uru ki tenei kupu ki te "taiapa" te awa tetahi awa kari ranei) e whakaaetia ana i waenganui o nga hunga e whai take ana ki taua taiapa, a me tuhituhi rawa ki te pukapuka taua whakaaetanga.

(2.) NGA TU AHUA O NGA TAIAPA ARAI RAPETI.

- He taiapa totika, he rakau mea kani mea wawahi ranei e tutu haere ana, kaua e hoki iho i te 3 putu te teitei o aua rakau, me 6 inihi te hounga iho ki te whenua, me u hoki te tu, kaua e nuku atu i te 1 inihi te whanui o te puare i waenganui o ia rakau o ia rakau whakatutu.
- He taiapa totika ranei kaua e hoki iho i te 3 putu 9 inihi te tetei, pou rakau rino ranei, ko nga pou me kaua e neke atu i te 9 putu te matara atu o tetahi i tetahi, kia rua kia maha atu ranei nga waea rino tiira ranei, me te waea putarataro mo runga; a e apitiria atu ana hoki he kupenga waea he mea whakamau ki te waea, he mea titi ki te whenua, mea tanu ranei kia 6 inihi te hohonu ki te whenua, ko taua kupenga waea kaua e hoki iho i te 42 inihi te whanui, me waea nama 16, a kaua e rahi ake i te kotahi inihi me te hawhe te whanui o nga mata o te kupenga waea.
- Ki te mahia nga taiapa e whakaaturia nei e Kupu Apiti A hei taiapa arai rapeti me whakamau atu he kupenga waea, me u te here ki nga waea, a me u hoki te titi ki te whenua, me tanu ranei kia ono inihi te hohonu ki te whenua; ko taua kupenga waea kaua e hoki iho i te 42 inihi te whanui, me waea nama 16, a kaua e rahi ake i te kotahi inihi me te hawhe te whanui o nga mata o te kupenga waea.

Otira ko nga taiapa e tu ana inaiane i kore nei e taea te whakamaro he kupenga waea pera te whanui me te mea kua whakaaturia ake nei, he pai noatu kia whaiti iho te kupenga.

Kupu Apiti B.

TAUIRA 1.—PANUI TONO KIA HANGA HE TAIAPA.

Ki a , tangata noho [te tangata nona, kai-tango riihi, kai-whakahaere ranei] o [ka whakaatu ai te ahua o te whenua piri atu].

KIA MOHIO MAI e hiahia ana ahau kia hanga i naiane tonu he taiapa i waenganui i [ka whakaatu atu ai te ahua o nga whenua] (i teo nga ra o, 18i mua mai ranei), a ko taua taiapa me taiapa [ka whakaatu atu ai te tu ahua taiapa me tona rarangi i roto i te Kupu Apiti A.]. Ko te roa o te taiapa e maharatia ana etiini, a ko te atu e maharatia ana emo te tiini.

I tuhia i teo nga ra o, 18.

A.B.,

Tangata noho [te tangata nona, kai-tango riihi kai-whakahaere ranei] o &c

TAUIRA 2.—PANUI WAHAKAHOKI.

KIA MOHIO mai e whakahe ana ahau ki to panui tono kia hanga he taiapa, i tuhia nei i teo nga ra o 18, i runga i te mea kaore i te rite ki taku ka whakaaturia nei ki a koe, ara, me hanga he taiapa i waenganui [*whakaaturia i konei nga whenua*] inaianei tonu [i teo nga ra o, 18, i mua mai ranei] a ko taua taipa [*me whakaatu te ahua o te taiapa, me tona rarangi i roto i te Kupu Apiti A.*]. Ko te roa e maharatia ana etiini, a ko te utu e maharatia ana e mo te tiini.

I tuhia i teo nga ra o, 18.

C.D.,

Tangata noho, [unclear: &c]

Kupu Apiti C.

NGA TURE E WHAKAKOREA ATU ANA. *Ture o te Runanga Nui.*

1881, Nama 28.—Te Ture Taiapa, 1881.

1882, Nama 64.—Te Ture Whakatikatika 1882 i Te Ture Taiapa, 1881.

1888, Nama 27.—Te Ture Whakatikatika 1888 i Te Ture Taiapa, 1881.

1890, Nama 17.—Te Turo Rapeti, 1890. *Ko tetahi wahi anake e whakakorea ana, ara ko te whakamaramatanga o te tu ahua o [unclear: te] "taiapa arai rapeti" i te tekioua rua.*

1891, Nama 43.—Te tekiona rua o Te Ture Whakatikatika 1891 i Te Ture Rapeti, 1890.

1893, Nama 30.—Te Ture Whakatikatika 1893 i Te Ture Taiapa, 1881.

Ture o te Porowini o Akarana.

Huihuinga XXIX., Nama 24.—Te Ture Whakatarewa Ture Taiapa, 1874.